Черняк А. М.,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ

У статті визначено перелік і конкретне призначення для розслідування злочинів у сфері міжнародного студентського обміну дій, які законодавцем віднесено до категорії «втручання у приватне спілкування». Для цього окреслено коло кримінальних правопорушень, які входять до категорії «злочини у сфері міжнародного студентського обміну»; досліджено сутність втручання у приватне спілкування та кожної з дій, що становлять його зміст; з'ясовано особливості їх використання для розслідування названої категорії злочинів.

Ключові слова: *втручання у приватне спілкування, міжнародний студентський обмін, оперативні підрозділи, злочинна діяльність, слідчий, прокурор.*

В статье определен перечень и конкретное назначение для расследования преступлений в сфере международного студенческого обмена действий, которые законодателем отнесены к категории «вмешательство в частное общение». Для этого очерчен круг уголовных преступлений, которые входят в категорию «преступления в сфере международного студенческого обмена»; исследована сущность вмешательства в частное общение и каждого из действий, составляющих его содержание; выяснены особенности их использования для расследования данной категории преступлений.

Ключевые слова: *вмешательство в частное общение, международный студенческий обмен, оперативные подразделения, преступная деятельность, следователь, прокурор.*

Одним із важливих чинників створення позитивного міжнародного іміджу України, зміцнення дружніх і ділових стосунків з іншими країнами, її успішної інтеграції до світового співтовариства є обмін студентами з іншими державами. Але останнім часом міжнародний студентський обмін усе частіше використовується представниками кримінального світу для реалізації своїх злочинних цілей. Тому оперативні підрозділи правоохоронних органів України мають активно запобігати злочинам у сфері міжнародного студентського обміну, виявляти та припиняти дані кримінальні правопорушення й брати участь у їх розслідуванні.

Одним з ефективних засобів діяльності оперативних підрозділів, зокрема й у протидії досліджуваним злочинам, є

заходи, які законодавець відносить до категорії «втручання у приватне спілкування». Ці заходи активно використовуються правоохоронними, розвідувальними та контррозвідувальними органами держав усього світу. В Україні ними також послуговуються під час проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування. Через використання останніх досягнень науки й техніки, застосування новітніх технологій відповідні оперативно-технічні заходи та негласні слідчі (розшукові) дії з плином часу набувають усе більшого значення у правоохоронній діяльності.

Питання сутності та правового регулювання втручання у приватне спілкування досліджували О. А. Білічак, С. В. Єськов, Ю. В. Лисюк, В. А. Колесник та інші науковці [1–7]. Але питанням використання втручання у приватне спілкування у протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну сьогодні бракує уваги. Питання ж проведення оперативними підрозділами відповідних негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування вказаних кримінальних правопорушень взагалі не досліджувалися.

Мета статті – на ґрунті аналізу практики застосування втручання у приватне спілкування для розслідування злочинів у сфері міжнародного студентського обміну визначити шляхи вдосконалення правового регулювання організації та проведення відповідних НСРД.

Досягнення вказаної мети зумовлює потребу у з'ясуванні переліку та сутності досліджуваної категорії злочинів; розуміння сутності приватного спілкування, втручання в нього, окремих НСРД, що становлять його зміст, а також окреслення кола завдань, які можуть бути вирішені оперативними підрозділами за їх допомогою.

Проведені нами дослідження засвідчили: основним видом злочинів у сфері міжнародного студентського обміну є нелегальна міграція у формі незаконного переправлення осіб через державний кордон України. Ці злочини, здебільшого, поєднуються з іншими, які можна розмежувати на дві категорії: ті, що необхідні для безперешкодного вчинення нелегальної міграції (одержання неправомірної вигоди службовою особою, підроблення документів, печаток, штампів, використання підроблених документів тощо), та ті, заради вчинення яких здійснюється нелегальна міграція. Останні можна диференціювати на такі, що вчиняються з метою отримання матеріальної користі (корисливі), та такі, що не приносять матеріальної вигоди суб'єктам їх вчинення (за винятком одержання грошової винагороди організаторами та безпосередніми виконавцями від замовників).

До корисливих злочинів, заради яких вчиняється незаконне переправлення осіб через державний кордон, є злочини у сфері господарської діяльності (зокрема, контрабанда, ввезення в Україну та збут підроблених грошей, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, та ін.), наркозлочини (контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, використання коштів, здобутих від незаконного обігу цих засобів, їх незаконне виробництво та збут тощо), торгівля людьми, шахрайство тощо.

Серед інших (некорисливих) злочинів, заради подальшого вчинення яких здійснюють нелегальну міграцію, потрібно виокремити шпигунство, диверсію, організацію групових порушень громадського порядку та масових заворушень, а також кримінальні порушення, пов'язані з тероризмом. Серед останніх можна виділити терористичний акт, втягнення до терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації.

Для того аби визначити перелік, роль і місце втручання у приватне спілкування у протидії злочинам у сфері міжнародного обміну студентів потрібно дослідити його сутність.

Відповідно до частини третьої ст. 258 КПК України спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від од-

нієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб.

Частина четверта цієї статті встановлює, що втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Різновидами втручання в приватне спілкування є: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Кожному з різновидів втручання у приватне спілкування законодавець присвятив низку норм, урегулювавши підстави та основи порядку їх застосування (ст.ст. 260–264 КПК України). Порядок проведення відповідних НСРД детально урегульовано Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні». У пункті 1.11.2. цієї Інструкції визначено, що аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо [8, п. 1.11.2].

Аналіз практики застосування цієї НСРД для розслідування злочинів у сфері міжнародного обміну студентами свідчить, що контроль встановлюють не за певною особою, а за приміщенням, де вона імовірно буде перебувати (контроль здійснюється у житлі чи іншому володінні особи, а може здійснюватися у службових кабінетах, які є власністю держави). При цьому контролюються й інші особи, які перебувають у даному приміщенні. Як тільки особа залишає приміщення контроль за нею припиняється (він може бути продовжений, але вже за допомогою інших НСРД, які не є втручанням у приватне спілкування, як приклад – візуальне спостереження за особою). Отже назва НСРД, передбаченої ст. 260 КПК України як і її нормативне визначення є некоректною.

На цьому тлі цікавим є те, що поряд з наведеним визначенням, у підзаконних нормативно-правових актах різних відомств подаються розширені дефініції як аудіо-, відеоконтролю особи, так і його складових: відеоконтролю особи та аудіоконтролю особи. При цьому, визначення, подані в межах одного нормативного акта, мають суттєві розбіжності. Суперечливість і невизначеність у найменуванні, змісті та розмежуванні названих процесуальних дій веде до проблем їх практичної реалізації, у тому числі й під час розслідування злочинів у сфері міжнародного студентського обміну.

Аналіз практики розслідування злочинів у сфері міжнародного студентського обміну свідчить, що проведення аудіо-, відеоконтролю особи неможливе без попереднього проникнення до приміщень, де заплановане його проведення. Тому дана НСРД проводиться лише після іншої – *обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння* особи, яка передбачена ст. 267 КПК України.

Пункт 5 частини першої цієї статті власне і передбачає можливість проведення такого обстеження з метою встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи. Поняття *обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння* особи у КПК немає. Його подають у п. 1.11.7. Інструкції, де зазначено, що воно полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо

з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження [8, п. 1.11.7].

Ґрунтуючись на аналізі практики протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну, можна стверджувати, об'єктами НСРД, передбаченої ст. 267, а подальшому ст. 260 КПК України, виступають: 1) кімнати гуртожитків, де проживають іноземні студенти (здебільшого, без застосування технічних засобів проникнення у приміщення: з використанням добровільної допомоги посадових осіб або під псевдонімом); 2) квартири, будинки та інші жилі приміщення, що орендують іноземні студенти у приватних осіб (як правило, за домовленістю з власником приміщення та (або) під псевдонімом); 3) житло або інша нерухомість громадян України, які використовують організацію виїзду українців на навчання за кордон або навчання іноземців у нашій країні як прикриття для своєї злочинної діяльності; 4) службові кабінети осіб, які одержують неправомірну вигоду від іноземних студентів; 5) автотранспортні засоби, що належать особам, згаданим у попередніх пунктах.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж розробниками Інструкції визначено як різновид втручання у приватне спілкування, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду) [8, п. 1.11.5].

Цей різновид втручання у приватне спілкування поділяється на:

– контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

– зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються [8, п. 1.11.5.1].

Ураховуючи специфіку злочинів, що входять до кола кримінальних правопорушень у сфері міжнародного студентського обігу, серед об'єктів зазначених вище НСРД можна виокремити студентів та абітурієнтів з числа іноземців, які займаються протиправною діяльністю в Україні; посадових осіб вищих навчальних закладів та органів державної влади, які одержують неправомірну вигоду від іноземних студентів та абітурієнтів; осіб, які використовують організацію виїзду громадян України на навчання за кордон або в'їзду іноземних студентів до України як прикриття для злочинної діяльності тощо.

Огляд і виїмка кореспонденції полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмці або знятті копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги [8, п. 1.11.4]. Природно, що даний захід може ефективно використовуватися для викриття злочинної діяльності

як іноземних студентів, так і громадян України. Адже оперативними підрозділами Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України та Національної поліції України останнім часом виявлено непоодинокі випадки, коли під виглядом обміну поштовими відправленнями із своїми друзями, родичами до нашої держави з метою реалізації або транзиту ввозяться наркотики, підроблені гроші, небезпечні хімічні та радіоактивні речовини. Під тим самим прикриттям з України вивозяться культурні та історичні цінності, майно та кошти, здобуті злочинним шляхом, матеріальні носії секретної інформації тощо.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України) розробники Інструкції визначили як різновид втручання в приватне спілкування, що полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі, [8, п. 1.11.6.]. Ураховуючи, що сьогодні більшість злочинів у сфері міжнародного студентського обміну вчиняється з використанням мережі Інтернет, зняття інформації, що передається нею (електронне листування, програми для спілкування в режимі реального часу), стає невід'ємним атрибутом викриття даного виду злочинів.

З метою ефективного використання негласних слідчих (розшукових) дій, що є втручанням у приватне спілкування для розслідування злочинів у сфері міжнародного студентського обміну, їх нормативні визначення мають бути максимально чіткими й однозначними.

При цьому, назви НСРД у відомчих інструкціях мають повним обсягом відповідати найменуванням, що сформульовані законодавцем у Кримінальному процесуальному кодексі України: аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем. Розмежування конкретних негласних слідчих (розшукових) дій на окремі підвиди має узгоджуватися з нормами вказаних законодавчих актів.

Водночас і норми КПК України підлягають корегуванню в частині найменувань. Зокрема, аудіо-, відеоконтроль доцільно розмежовувати на контроль публічно доступних і публічно недоступних місць (а не місця та особи, як це зроблено у чинному Кодексі).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Білічак О. А.* Загальні положення про втручання в приватне спілкування за КПК України / О. А. Білічак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – Вип. 9–1. – С. 201–204.

2. *Єськов С. В.* Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій / С. В. Єськов // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2013. – Вип. 2. – С. 264–274.

3. *Лисюк Ю. В.* Накладення арешту на кореспонденцію як різновид втручання в приватне спілкування під час здійснення слідчих дій у кримінальному провадженні / Ю. В. Лисюк // Право та державне управління. – 2013. – № 2. – С. 69–72.

4. *Лисюк Ю. В.* Зняття інформації з електронних інформаційних систем як різновид втручання в приватне спілкування під час здійснення негласних слідчих дій у кримінальному провадженні / Ю. В. Лисюк // Право і Безпека. – 2013. – № 3. – С. 81–85.

5. *Мухін В.* Державне втручання у приватне спілкування: процесуальні аспекти / В. Мухін, А. Штанько // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 90–97.

6. *Колесник В. А.* Втручання в приватне спілкування і забезпечення прав особи під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / В. А. Колесник // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 11. – № 3. – С. 37–44.

7. *Стефанів Н.* Дотримання прав особи при наданні дозволу на втручання в приватне спілкування: практика Європейського суду з прав людини / Н. Стефанів // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1. – С. 32–38.

8. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Інструкція, затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 року № 144/1042/516/1199/936/1687/51.

Chernyak A. Interference in private communication during the investigation of crimes in international student exchange sphere

This article contains a list and a specific destination to investigate crimes in international student exchange sphere of actions which the legislator classified as «interference in private communication». Some criminal offenses that are classified as «crimes in international student exchange sphere» are determined; the nature of the interference in private communication and each of the acts that constitute its meaning are examined; the features of using them to investigate such categories of crimes are determined.

On the basis of the practice of interference in private communication to investigate crimes in international student exchange sphere the ways of improving the legal regulation and organization of covert investigative (search) actions are determined.

Determined that the effective use of interference in private communication for the investigation of crimes in international student exchange sphere their regulatory definition should be as clear and unambiguous.

In this case, the names of covert investigative (search) actions in departmental instructions should meet the full volume name, formulated by the legislator in the Criminal Procedure Code of Ukraine: audio, video monitoring of an individual; arrest, inspection and seizure of correspondence; collecting information from transport telecommunication networks; collecting information from electronic information systems. Separation of the specific covert investigative (search) actions into subspecies should be consistent with the norms of these laws.

At the same time, the rules of the Criminal Procedure Code of Ukraine are subject to adjustment in the part names. In particular, audio, video monitoring of an individual it is advisable to distinguish between control publicly accessible and publicly inaccessible places (not place and person, as is done in the Criminal Procedure Code of Ukraine).

Keywords: *interference in private communication, international student exchange, operative subdivisions, criminal activity, investigator, prosecutor.*

Стаття надійшла до редакції журналу 14.02.2017 р.